

Vývoz československého uranu do Sovětského svazu v letech 1946–1959

*Drahomír Jančík**

V rámci československo-sovětských vztahů náležela uranovému průmyslu role zcela mimořádná. V prvních poválečných letech představovala uranová ložiska nacházející se v Československu pro Sovětský svaz nejdosažitelnější a relativně nejvydatnější zdroj výchozí suroviny pro urychlené vyrovnání jaderného výzkumu se Spojenými státy. Bezprostředním impulzem byla sovětská snaha v době co nejkratší zlomit americký monopol na atomovou bombu.

Na základě československo-sovětské mezivládní dohody ze dne 23. listopadu 1945 vznikl k 1. lednu 1946 národní podnik Jáchymovské doly v Jáchymově se zvláštním režimem. Formálně byl začleněn do Československých dolů – generálního ředitelství, které kompetenčně podléhalo ministerstvu průmyslu. Řízení tohoto podniku v podstatě spočívalo v rukou čtyřčlenné stálé československo-sovětské komise se sídlem v Praze.¹ Za československou stranu byli jejími členy ing. Svatopluk Rada a ing. Vladimír Kovář se statutem vládních zmocněnců se zvláštním pověřením pro horní podnikání zařazených do skupiny pro zvláštní úkoly Československých dolů, generálního ředitelství. Sovětská strana do stálé komise delegovala ing. Volochova a ing. Daškieviče. Počátky národního podniku Jáchymovské doly byly skromné. Počítalo se se čtyřmi ruskými a dvěma či třemi českými inženýry, čtyřmi ruskými geology, sovětská strana se dále zavázala dodat dva hydrology, radiologa či chemika, dva ekonomy (plánovače a normovače) a vrtníky pro hlubinné vrty. Problémem byly pracovní síly – do jáchymovských dolů mělo být proto vráceno 21 německých horníků, kteří v nich dříve pracovali, do Jáchymova měli být přesídlení bývalí ruští zajatci nasazení do dolů za války, přičemž tyto zaškolené pracovní síly měla doplnit stovka německých válečných zajatců.²

Sovětský svaz měl zájem na maximalizaci možných dodávek uranové rudy, a to v co nejkratším čase, ale rozvinutí těžby naráželo na nedostatek pracovních sil i omezené kapacity československého geologického průzkumu. Nabídl proto přestěhování dvou tisíc ruských horníků do Jáchymova.³ Gottwaldova vláda ale nabídku nepřijala a po dohodě se sovětským ministerstvem národní obrany bylo převedeno ze sovětského zajetí do jáchymovských dolů 1500 válečných zajatců.⁴ Sovětský svaz současně nabídl vyslání třicetičlenné geologické expedice k „prozkoumání zdejších terénů na horniny obsahující radium a jiné radioaktivní látky“, jejíž činnost dotoval částkou padesát miliónů korun.

* Doc. PhDr. Drahomír Jančík, CSc.; Ústav hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty UK v Praze a Katedra mikroekonomie Fakulty podnikohospodářské VŠE v Praze (jancikd@vse.cz).

1 Kaplan, K. – Špiritová, A. (1996): *ČSR a SSSR 1945–1948. Dokumenty mezivládních jednání*. Praha, Doplněk, 1996, s. 157.

2 Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond Ministerstvo průmyslu (dále jen MP), kart. 1448, složka Jáchymovské doly n.p. Jáchymov 1945–48, Zápis o poradě konané 22. 1. 1946 u generálního ředitelství Československých dolů za účasti zástupců sovětských a českých.

3 Tamtéž, Záznam pro ministra průmyslu B. Laušmana z 20. 11. 1946.

4 Tamtéž, Přípis V. Kováře z 28. 1. 1947 Z. Fierlingerovi.

Sovětští geologové měli zahájit průzkumné práce již v březnu 1947.⁵ Dalších sto miliónů korun Sovětský svaz nabídl Jáchymovským dolům prostřednictvím svých členů stálé komise jako bezplatnou čtyřletou půjčku.⁶

Místopředseda vlády Zdeněk Fierlinger navrhoval, aby Moskvou nabídnutých sto miliónů bylo přijato nikoli jako půjčka, nýbrž jako částečná úhrada za dodávky z Jáchymovských dolů. V letech 1945–1946 Jáchymovské doly vyprodukovaly něco přes 49 tun U-kovu v hodnotě dosahující téměř 317 miliónů korun⁷. Platby ze strany Sovětského svazu se přitom opožďovaly. Do konce roku 1946 Sovětský svaz uhradil prostřednictvím Národní banky československé na dodávky U-kovu jen 29,4 miliónu korun a formou dodávek zboží, strojního zařízení, materiálu a potravin dalších přibližně 20 miliónu.⁸ Vývozní cena U-kovu ještě nebyla definitivně stanovena, neboť stále chybělo vyčíslení tzv. svéstojných nákladů podle litery smlouvy z 23. listopadu 1945.⁹ O výši těchto nákladů byla vedena na půdě stálé československo-sovětské komise zdoluhavá jednání. Českoslovenští vládní zmocněnci Rada i Kovář do tzv. svéstojných nákladů promítli nejen přímé a nepřímé náklady spojené s těžbou uranové rudy s připočtením „normálního procenta zisku“ (18 %), nýbrž i „odpisy dolové podstaty“, které představovaly středoevropskou zvyklost a v jáchymovské těžbě byly prováděny až do německé okupace českých zemí. Oprávněnost nároků na „odpisy dolové podstaty“ zdůvodňovali nejen historickými argumenty, nýbrž i logickým odkazem na prostou skutečnost, že „bez uznání odpisu na dolovou podstatu došlo by vlastně k odčerpávání národního bohatství bez úhrady“.¹⁰ Její výši vyčíslili částkou 37 000 korun za jeden kilogram U-kovu (U_3O_8).¹¹ Narazili však na rozhodný odpor sovětské strany.

Kovář i Rada byli zkušenými důlními odborníky. Zatímco Rada jakožto člen KSČ zaujímal vůči sovětským požadavkům konformnější stanovisko, sociálnímu demokratu Kovářovi zjevně ležely na srdci československé hospodářské zájmy, a to i z hlediska dlouhodobé perspektivy. Velmi ho znepokojovalo nekompromisní stanovisko sovětských partnerů, zejména Daškieviče, které v rozporu s textem protokolu k mezivládní československo-sovětské dohodě o těžbě a dodávkách uranových rud upíralo československé straně právo na desetiprocentní podíl z vytěžených rud, resp. koncentrátů pro vlastní „hospodářské a vědecké potřeby“.¹²

O tom, že sovětská strana ujednání o těžbě a odběru uranové rudy vnímala ze širšího než hospodářského kontextu svědčí jednání Kováře s Daškievičem počátkem února 1947. Daškievičův výrok, že již „při uzavření dohody o vytvoření československo-sovětské komise bylo československé vládě jasno, že se nejedná o uzavření na nějakém obchodním

5 Tamtéž, Přípis S. Rady a V. Kováře z 3. 1. 1947 Z. Fierlingerovi. Sovětská geologická expedice se rozrostla na 1194 osob. Kaplan K. – Pacl V.: *Tajný prostor Jáchymov*. České Budějovice, Actys, 1993, s. 18.

6 Poslední splátka ve výši 25 miliónů byla splacena v roce 1950. NA Praha, fond 100/24, sv. 82, a. j. 1031, fol. 242, Chalupa, clearing.

7 Tamtéž, Přehled těžby (z dolů, odvalů a zásob) a dodávek U-kovu, provozních nákladů a ziskové přírážky od roku 1945 do 30. 9. 1949.

8 NA Praha, fond MP, kart. 1448, složka Jáchymovské doly n.p. Jáchymov 1945–48, Přípis V. Kováře ze dne 14. 4. 1948 Z. Fierlingerovi.

9 Kaplan – Špiritová: c. d., s. 157.

10 NA Praha, fond MP, kart. 1448, složka Jáchymovské doly n.p. Jáchymov 1945–48, Záznam pro ministra průmyslu B. Laušmana z 20. 11. 1946.

11 Tamtéž.

12 Uvedený 10% podíl stanovil § 1 Protokolu k dohodě mezi vládami ČSR a SSSR o rozšíření těžby rud obsahujících radium a jiné radioaktivní prvky a o jejich dodávkách do SSSR z 23. 11. 1945. Kaplan – Špiritová: c. d., s. 159.

základě...¹³ zřetelně signalizoval, že sovětský zájem je prioritní a Československo jej má respektovat. Požadavek na „odpis dolové podstaty“ označil Daškievič za nepatřičný. Dokonce tvrdil, že „těžbou a dodávkami do SSSR se zásoby uranu nezmenšují. Naopak, za poskytnutí technické pomoci sovětských odborníků byla objevena nová naleziště rudy, která bohatství rudy v ČSR zvětšila.“¹⁴ Odvolával se na stanovisko S. Rady a zejména pak ministerského předsedy Klementa Gottwalda, který se u příležitosti návštěvy Jáchymovských dolů vyslovil proti začlenění „odpisu dolové podstaty“ do tzv. svěstojných nákladů. Daškievič zpochybnil i československé právo na plných 10 % z těžby. Jedná prý se „o veliké množství, které Československo sotva může potřebovati pro své hospodářské a vědecké účely, ku kterým podle znění dohody má jedině právo rudu použítí“.¹⁵

Kovář, který v předchozí době působil ve funkci závodního ředitele resp. zástupce ředitele Jáchymovských dolů se obával, že v průběhu dvou až pěti let může dojít k vyčerpání ložisek uranové rudy. Před příchodem sovětských geologů totiž téměř veškerý objem jáchymovské produkce pocházel z jedné jediné žíly („Bergkitler“), jejíž vydatnost se odhadovala na 1–2 roky těžby. Náhrada za ni prozatím nebyla. Kovář registroval pokusy o energetické využití uranu probíhající v Kanadě a Velké Británii. Byl přesvědčen o budoucnosti atomových elektráren, a proto v rámci možností usiloval o zajištění zásob uranu „pro počáteční náš hospodářský start v pohonu atomickou energií“.¹⁶ Dokázal přesvědčit ministra průmyslu Bohumila Laušmana, aby s ohledem na budoucí vývoj obstavil na 9000 kg uranových barev obsahujících na 4800 kg čistého U-kovu a požadoval, aby si Československo nárokovalo smluvně zajištěný desetiprocentní podíl, který činil 1500 kg U-kovu za rok 1946 a asi 3 000 kg za rok 1947. Uvědomoval si, že svou aktivitou, která nebyla v souladu se sovětskými zájmy, se dostává na tenký led. Ve svém vysokém postavení mohl znát reakci náčelníka obranného zpravodajství hlavního štábu Bedřicha Reicina k nepodepsanému memorandu československých průmyslníků z 22. června 1946 upozorňující na důsledky budoucího nedostatku uranové rudy pro rozvoj energetiky. Reicin označil dodávky U-kovu do Sovětského svazu absolutně prioritní.¹⁷ Snad proto ujistňoval místopředsedu vlády, zatím ještě sociálního demokrata Z. Fierlingera, že „jeho informace jest výhradně vedena snahou, aby náš stát nedoznal jistým opomenutím značné škody, a (že tak činí, DJ) jako příslušník strany“.¹⁸

Jednání se sovětskými zástupci o zásadních podmínkách odběru uranové rudy a o stanovení její ceny na podkladě dohody z 23. listopadu 1945 nebyla ukončena ani po únorové změně mocenských poměrů v roce 1948. Československá strana ve stálé komisi sice pod tlakem politického vedení ustoupila od započítávání „odpisu dolové podstaty“, nicméně hledala cesty, jimiž by dosáhla navýšení ceny vyváženého U-kovu. Podle kalkulace za poslední čtvrtletí roku 1947 se za jeden její kilogram účtovalo sovětské straně 7807,64 korun. Ve srovnání s cenou, kterou podle propočtů československých odborníků platily Spojené státy za dodávky U-kovu z Belgického Konga a která se v přepočtu měla pohybovat mezi 15 000–18 000 korunami, byla tato částka příliš nízká.¹⁹

13 NA Praha, fond MP, kart. 1448, složka Jáchymovské doly n.p. Jáchymov 1945–48, Záznam o jednání u ing. Daškieviče 5. 2. 1947 (Kovář, Spitzerová).

14 Tamtéž.

15 Tamtéž.

16 Tamtéž, Přípis V. Kováře z 19. 2. 1947 Z. Fierlingerovi.

17 Komárek, A. (2004): *Český uran a jaderná energetika*. Dějiny vědy a techniky 2004, roč. XXXVII, č. 4, s. 247.

18 NA Praha, fond MP, kart. 1448, složka Jáchymovské doly n.p. Jáchymov 1945–48, Přípis V. Kováře z 19. 2. 1947 Z. Fierlingerovi.

19 NA Praha, fond 100/24, sv. 82, a. j. 1031, fol. 355–356, Záznam pro prezidenta republiky o investicích na uranových dolech (1948).

Vládní zmocněnec V. Kovář se proto obrátil na Z. Fierlingera, který po únorové krizi obsadil ministerstvo průmyslu, s návrhy, jak zajistit plynulost úhrad za U-kov ze sovětské strany a současně dosáhnout zvýšení jeho ceny. Fierlingerovi doporučoval, aby se zasadil o zařazení exportu U-kovu do rámcové obchodní smlouvy se Sovětským svazem. Dosavadní praxe přinášela četné obtíže, neboť u dodávek ze Sovětského svazu často nebylo sovětským vývozním a československým dovozním organizacím jasno, zda se jedná o úhradu U-kovu či o dodávky v rámci obchodní smlouvy. Kovář upozorňoval Fierlingera, že „...tím vznikají obtíže, které v některých případech brzdily vzájemné dodávky“²⁰. Současně Fierlingera upozornil na problematiku, pro Československo nevýhodnou konstrukci ceny U-kovu zakotvenou v mezivládní dohodě z listopadu 1945 o vývozu radioaktivních rud a látek do Sovětského svazu. Jejich cena je odvozována od tzv. svěstojných nákladů, jejichž organickou součástí byly i mzdy a platy zaměstnanců Jáchymovských dolů, jejichž produkce byla omezena výhradně na těžbu a úpravu uranových rud. Tyto „svěstojné náklady“, ale tím ovšem i československý zisk vymezený 18 % jejich celkové výše, začaly od počátku roku 1947 vykazovat klesající tendenci. Důvodem byl početní nárůst německých válečných zajatců dodávaných sovětskou stranou, který v roce 1947 dosáhl dvou tisíc. Dělníků s československou státní příslušností bylo jen 1425. Jejich průměrná denní mzda činila 213 korun, zatímco „průměrný udržovací náklad“ na jednoho zajatce dosahoval pouhých 46 korun. Nasazením válečných zajatců se snižovaly „svěstojné náklady“, za rok 1947 podle propočtů o 17 606 000 korun, a tím i 18% „zisková přírážka“, která, jak zdůrazňoval Kovář ve svém dopise Fierlingerovi, „je jediným přínosem našeho státu, tvoříc přitom vlastně náhradu za vydobyté přírodní bohatství“²¹. Zisk plynoucí z vývozu U-kovu těženého z odvalů a zásob pokládal za druhořadý a naléhavě doporučoval, aby v připravovaných obchodně politických jednáních v Moskvě byl položen zvláštní důraz na problematiku dodávek U-kovu a jejich úhrady. Navrhoval, aby „zisková přírážka“ byla zvýšena na 25 %.²² Vyjadřoval-li Reicin svým stanoviskem, že dodávky U-kovu do Sovětského svazu jsou československou internacionální povinností, názor komunistické strany, Kovář svým zřetelem na „národní zájmy“ nemohl dlouho zůstat ve funkci vládního zmocněnce se zvláštním pověřením pro horní podnikání. Také byl po volbě Klementa Gottwalda prezidentem odvolán a nahrazen Otakarem Pohlem z národohospodářského odboru Kanceláře prezidenta republiky.

Před obměněnou sestavou vládních zmocněnců stála příprava plánu těžby v Jáchymovských dolech pro první pětiletku. Nedořešená přitom zůstávala řada problémů. Jedním z nich byla „zisková přírážka“, která se počítala z celkových nákladů na těžbu U-kovu, tedy byly do ní zakalkulovány i náklady na těžbu U-kovu z odvalů a zásob. Cena U-kovu produkovaného z odvalů a zásob byla ve srovnání s cenou U-kovu získaného z důlní těžby poloviční a pro Jáchymovské doly představovala čistý zisk.²³

Podmínky vývozu U-kovu do Sovětského svazu ale nebyly v rámci obchodně politických jednání v Moskvě dořešeny. Problémem nebyla jen otázka tzv. ziskové přírážky, nýbrž i celá řada nevyjasněných otázek týkajících se rozvoje těžby v Jáchymovských dolech. Sovětská strana vyvíjela tlak na zvyšování dodávek U-kovu. V listopadu 1947 sovětská vláda prostřednictvím ministra zahraničí V. V. Molotova vydala prohlášení o úspěšném ukončení vývoje jaderné zbraně.²⁴ Nyní se jí jednalo o její praktické odzkoušení a o následnou výrobu jaderného zbrojního potenciálu, aby v co nejkratší době

20 NA Praha, fond MP, kart. 1448, složka Jáchymovské doly n.p. Jáchymov 1945–48, Přípis V. Kováře z 14. 4. 1948 Z. Fierlingerovi.

21 Tamtéž.

22 Tamtéž.

23 NA Praha, fond 100/24, sv. 82, a. j. 1031, fol. 353, Záznam pro prezidenta republiky o investicích na uranových dolech (1948).

24 Kaplan – Pacl: c. d., s. 19.

vyrovnala náskok Spojených států, resp. získala nad nimi převahu. Znamenalo to ovšem zajistit pro výrobu atomových bomb potřebné množství uranu bez ohledu na náklady. Horečná práce sovětské geologické expedice přinášela výsledky – zjistila zásoby uranové rudy v Horním Slavkově, Příbrami a v oblasti Trutnova a předpokládala výskyt dalších.²⁵ Její optimismus ale československou vládu naplňoval chmurnými obavami. Přirozeně že se nevzpírala sovětskému přání maximalizovat dodávky U-kovu, a proto byla ochotna přijmout jakákoli opatření na zvýšení těžby v Jáchymovských dolech. Obavy československého vedení pramenily z prosté skutečnosti potvrzené sovětskými i českými geology, že k 1. lednu 1949 prokazatelně zjištěná ložiska obsahují pouze 453 tun U-kovu.²⁶ Sovětské geology přitom, bez ohledu na tuto skutečnost, zřejmě podle přání Moskvy, navrhli vysoká směrná čísla těžby U-kovu pro právě připravovaný první pětiletý plán. Jejich druhá verze byla dokonce ještě vyšší.

Tab. č. 1: Přehled těžby a dodávek U-kovu od roku 1945 do 30. 9. 1949

Rok	Těžba z dolu v kg	Těžba z odvalů a zásob v kg	Zisk z těžby z odvalů a zásob v Kčs	Zisková přirážka	Hodnota dodaného U-kovu v Kčs *
1945	919,05	29 919,23	180 983 132,00	1 075 827,50	186 959 951,50
1946	14 514,05	3 527,54	12 114 066,20	21 198 008,80	129 880 782,00
1947	44 706,60	15 367,70	63 090 556,00	66 065 170,40	439 119 280,40
1948	84 160,50	18 550,20	85 659 258,50	139 907 152,80	862 921 218,50
1949 (do 30. 9.)	92 882,20	9 556,40	55 469 168,15	201 186 117,20	1 173 169 819,45
Celkem	237 182,40	76 921,07	397 316 180,85	429 432 276,70	2 783 051 051,85

* ve „staré“ měně.

Pramen: NA Praha, fond 100/24, sv. 82, a.j. 1031, fol. 221, Přehled těžby (z dolů, odvalů a zásob) a dodávek U-kovu, provozních nákladů a ziskové přirážky od roku 1945 do 30. 9. 1949.

**Tab. č. 2: Sovětský návrh těžby U-kovu v letech prvního pětiletého plánu
(v tunách U-kovu)**

rok	1. verze	2. verze
1949	150	150
1950	200	225
1951	250	350
1952	300	525
1953	350	750
Celkem	1250	2000

Pramen: NA Praha, fond 100/24, sv. 82, a.j. 1031, fol. 353, Záznám pro prezidenta republiky o investicích na uranových dolech (1948); tamtéž, fol. 358, Záznám (bez data).

Návrh investičního plánu těžby U-kovu vypracovaného sovětskými a československými specialisty, představoval pro československé stranické a státní vedení šok. Podle první verze se předpokládaly investice ve výši 6,6 miliard korun, ve druhé dokonce 8,5 miliard. Od 1. ledna 1946, tedy od okamžiku, kdy vstoupila v platnost dohoda o těžbě a vývozu radioaktivních rud a látek, do konce roku 1948 Československo proinvestovalo

²⁵ Tamtéž, s. 18.

²⁶ NA Praha, fond 100/24, sv. 82, a.j. 1031, fol. 353, Záznám pro prezidenta republiky o investicích na uranových dolech (1948).

v Jáchymovských dolech částku pohybující se v rozmezí 500–900 miliónů korun.²⁷ Proti této částce stál příjem plynoucí ze „ziskové přírážky“ a výnos z vývozu U-kovu z odvalů a zásob, v součtu přibližně 570 miliónů korun. Vzhledem k vynaloženým investicím byla těžba uranové rudy pro Sovětský svaz v Jáchymovských dolech v podstatě nezisková, resp. mírně ztrátová. Nyní se situace diametrálně změnila. K zajištění požadovaného objemu těžby U-kovu se měla vyčlenit v připravovaném pětiletém plánu na investice do těžby uranové rudy vysoká částka, která přesahovala československé možnosti, přičemž s ní byla spojena vysoká rizika. Podle čísel, která byla k dispozici, se dalo usuzovat, že zásoby uranové rudy, nenajdou-li se nová ložiska, budou vytěženy již v polovině roku 1951. Znamenalo by to ukončit těžbu a odepsat neamortizované investice. Nevýjasněnou otázkou bylo, na konto koho. Generální ředitelství Československé doly požadovaly, aby se Sovětský svaz zavázal, že v případě ukončení těžby, resp. její podstatné redukce, proplatí plnou hodnotu neamortizovaných investic.²⁸

Československé vedení se cítilo být již první verzí sovětských požadavků na těžbu U-kovu zaskočeno. Ústřední výbor komunistické strany znepokojeně informoval prezidenta Klementa Gottwalda, že se vlastně po Československu ze strany Sovětského svazu žádá poskytnutí vysokého a dlouhodobého úvěru, a „že plánovaná výstavba by znamenala pro nás strašlivou újmu na materiálu, který by scházel výstavbě ostatního našeho průmyslu“.²⁹

Než se československé vedení vzpamatovalo z prvního šoku, přišel druhý v podobě plánu na těžbu 2 000 tun U-kovu během pětiletky. Nyní se nejednalo již jen o výši provozních investic, nýbrž i o investice stavební nutné k zajištění ubytování potřebných pracovních sil. Sovětský návrh pětiletého plánu pro Jáchymovské doly totiž předpokládal, že v nich v roce 1953 bude pracovat 60 000 dělníků, tj. nárůst oproti roku 1948 o 47 000.³⁰ Ústřední výbor komunistické strany pochopitelně chtěl sovětské straně vyhovět, na druhé straně si ale uvědomoval, že za stávajících podmínek těžby vyjít vstříc sovětským požadavkům bylo pro československou ekonomiku naprosto neúnosné. „Jsme si vědomi toho, jak nesmírný význam má zvýšení těžby a dodávek U-kovu do SSSR pro bezpečnost ČSR a učiníme pochopitelně vše, co jest v našich silách;“ konstatovalo se v jednom z jeho elaborátů, „avšak tak vysoký úvěr jest pro nás nejen neúnosný, ale bylo by také nespravedlivé, kdyby Sovětský svaz takový úvěr po nás žádal.“³¹ Postupně propracoval dva koncepty řešení vzniklé situace.

První se opíral o literu mezivládní dohody o těžbě a vývozu radioaktivních rud a látek, zejména o formulaci sovětské pomoci, která měla mimo jiné spočívat „též v dodávce nutného zařízení a materiálu“.³² Z ní se odvodila možnost společných investic dělených podle odběratelského klíče finální produkce, tedy 90 % investic by poskytoval Sovětský svaz v materiálu, zařízení, resp. v „jiném dolarovém zboží“ (železo, stroje, bavlna aj.), a 10 % Československo. Druhý způsob spočíval v promítnutí předpokládaných investic do cen bezpečně zjištěných zásob U-kovu, což by znamenalo její zvýšení ze stávajících

27 Tamtéž, Záznam pro prezidenta republiky o investicích na uranových dolech (1948); tamtéž, fol. 358, Záznam (bez data).

28 Požadavek Československých dolů – generálního ředitelství byl reakcí na diplomatické a v podstatě nic neříkající stanovisko Sovětského svazu tlumočené 26. 9. 1947 sovětským obchodním zástupcem I. Bakulinem: „V případě přerušení těžby v důsledku úplného vytěžení zásob naleziště zaručuje se Vám mimořádný podíl investic, jestliže investice v okamžiku přerušení těžby a dodávek nebudou plně amortizovány“. NA Praha, fond 100/24, sv. 82, a. j. 1031, fol. 354, Záznam pro prezidenta republiky o investicích na uranových dolech (1948).

29 Tamtéž.

30 Tamtéž, fol. 357; fol. 358, Záznam (bez data).

31 Tamtéž, fol. 359.

32 Jednalo se o 3. část dohody. Kaplan – Špiritová: c. d., s. 157.

7 807,64 Kčs za jeden kilogram na 26 939,80.³³ Za schůdnější pokládal ústřední výbor 90 % participaci Sovětského svazu na investicích, přičemž jeho investiční podíl by byl splácen dodávkami U-kovu. Další dodávky U-kovu dorovnávací podíl Sovětského svazu na těžbě v Jáchymovských dolech do smluvně stanovených 90 %, měly být pak podle československých představ zúčtovávány standardním clearingem.

Ve snaze snížit stavební investice zhruba o 10 miliard korun byl ústřední výbor komunistické strany připraven odsunout obyvatelstvo Jáchymova a Vejprty, čímž by se podle jeho představ uvolnila ubytovací kapacita pro 20 000 dělníků, pro dalších 40 000 se předpokládala výstavba „ubytovacích kasáren“. Toto řešení sebou ovšem přinášelo likvidaci průmyslu v obou městech, ba dokonce i zrušení světoznámých jáchymovských lázní. Slavný jáchymovský hotel Radium-palác měl být přesunut do hotelu Imperial v Karlových Varech. Ten byl sice na 99 let smluvně pronajat Sovětskému svazu, ale ústřední výbor předpokládal jeho vstřícnost vzhledem k významu dodávek U-kovu. Pro odsunutí obyvatelstvo měly být postaveny byty jinde, přičemž stavební náklady měly být započteny do celkových investičních nákladů Jáchymovských dolů. V jednom bodě ústřední výbor nemohl akceptovat sovětský plán pro Jáchymovské doly – nebyl schopen zajistit plánovaný počet pracovních sil. Ty, podle jeho názoru, měly přijít ze Sovětského svazu či z jiných zemí východního bloku, např. Rumunska či Bulharska.³⁴

Jednání československé a sovětské strany o zajištění růstu těžby uranové rudy na území Československa bylo završeno 22. dubna 1949, kdy československý předseda vlády Antonín Zápotocký podepsal se sovětským ministrem zahraničního obchodu Lošakovem „Protokol k Dohodě mezi vládou SSSR a vládou ČSR o rozšíření těžby rud a koncentrátů obsahujících radium a jiné radioaktivní prvky, jakož i o jejich dodávkách do SSSR“.³⁵ Odráží se v něm zcela mimořádný zájem Sovětského svazu na dodávkách U-kovu, neboť československým požadavkům vyšel dalekosáhle vstříc. Ve snaze zajistit si potřebné množství U-kovu Sovětský svaz na základě tohoto protokolu plně převzal financování geologického průzkumu a do protokolu vložil větu: „Jakmile budou zjištěny větší zásoby než jak bylo zjištěno dosavadním geologickým průzkumem, plán těžby na budoucí léta bude zvýšen.“³⁶ Toto ujednání bylo pro Československo bezesporu výhodné, neboť průzkum byl spojen s nemalým rizikem daným složitostí uložení uranových rud. V četných oblastech, např. kolem Horního Slavkova, Chotěboře či Heřmanic, sliboval bohatá ložiska, ale po rozvinutí exploatačních prací se ukázala jejich daleko skromnější životnost.³⁷

Tab. č. 3: Skutečné náklady na geologický průzkum v první pětiletce

Rok	1949	1950	1951	1952	1953
V miliónech Kčs*	22	23	43	47	77

* v „nové“ měně.

Pramen: NA Praha, fond ÚPV – Jáchymov, Vládní zmocněnec se zvláštním pověřením pro horní podnikání, kart. 7, čís. 1422/58.

Sovětská strana dále akceptovala československý požadavek a převzala 85 % podíl na strojních, elektrotechnických, stavebních a dopravních investicích, zbývajících 15 %

33 NA Praha, fond 100/24, sv. 82, a. j. 1031, fol. 355–356, Záznam pro prezidenta republiky o investicích na uranových dolech (1948).

34 Tamtéž, fol. 360–361, Záznam (bez data).

35 Tomek P. (1999): *Československý uran 1945–1989*. Praha, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR 1999, s. 5.

36 NA Praha, fond Úřad předsednictva vlády – Jáchymov, Vládní zmocněnec se zvláštním pověřením pro horní podnikání (dále jen ÚPV – Jáchymov), kart. 7, čís. 1422/58.

37 Tamtéž.

případlo na Československo.³⁸ V roce 1949 činil sovětský investiční podíl v korunách 628 miliónu. V roce 1950 měl činit již 965,6 miliónů korun.³⁹ To znamená, že Sovětský svaz v prvních dvou letech první pětiletky vložil do geologického průzkumu 55 miliónů korun a na investiční činnost měl vynaložit téměř 1,6 miliardy korun. Do roku 1957 se tato částka zvýšila o dalších cca 1,4 miliardy. Tzv. investiční podíl představoval bezúročnou investiční půjčku umořovanou mimo československo-sovětský clearing dodávkami U-kovu „v hodnotě rovnající se amortizacím investičního podílu SSSR“.⁴⁰ Koncem roku 1949 nebylo ještě specifikováno procento amortizace investic, a proto první splátka za investiční půjčku byla předběžně stanovena zhruba na 10 % její výše, tj. na 63 miliónů korun, pro rok 1950 se kalkulovala přibližně na 96,4 miliónu.⁴¹

Pro československou ekonomiku bylo výhodné, že finanční prostředky plynoucí z investiční půjčky reprezentující 85 % investičních nákladů Jáchymovských dolů v běžném roce nebyly na ně striktně vázány. Po dohodě ve smíšené komisi mohlo Československo využít části těchto finančních prostředků na úhradu i jiných dovozů ze Sovětského svazu než pro Jáchymovské doly. V tom případě ovšem přebíralo na sebe povinnost jim je kompenzovat z vlastních zdrojů. Tak např. v roce 1949 činil investiční podíl Sovětského svazu 628 miliónů Kčs. Na dodávky strojů a materiálu pro Jáchymovské doly připadlo 270 miliónů, zbývajících 358 miliónů bylo dáno k dispozici ministerstvu zahraničního obchodu na nákup sovětského zboží, které z hlediska potřeby československé ekonomiky bylo zvláště důležité.⁴² Tato částka reprezentovala 48,46 % z úhrnu investic v Jáchymovských dolech v roce 1949, které převzalo Československo. Jeho faktický podíl na investicích se tak zvýšil na 63,46 %.

Konstrukce investičního podílu v Jáchymovských dolech a investiční půjčky umožňovala Československu zvyšovat podle potřeby objem dovozů ze Sovětského svazu, na nichž jeho ekonomika stále více závisela, a to zejména vzhledem ke kritickému nedostatku deviz pro nákup potřebných surovin pro průmyslovou výrobu. Možnost nákupů těchto surovin, ale i moderních strojů a technologií na Západě se zužovala vzhledem k rozšiřujícímu se embargu jejich vývozu do zemí formujícího se sovětského bloku. Komunistické Československo proto ve snaze uvolnit svou závislost na dovozech ze Západu usilovalo o přeložení svých klíčových dovozních potřeb právě na Sovětský svaz a v této jeho strategii hrál vývoz U-kovu klíčovou roli.

Sovětský souhlas s financováním geologického průzkumu i poskytnutí investiční půjčky ale československému stranickému i státnímu vedení nestačil. Obávalo se ztrát z neamortizovaných investic (stroje, materiál či jiné zboží) v důsledku případného utlumení či zastavení těžby. Sovětská strana se proto v protokolu výslovně zřekla jejich úhrady, nebude-li v Československu pro ně jiné využití.⁴³ Ústupkem československé strany byl její souhlas se snížením „ziskové přírážky“ k tzv. světojným nákladům na získávání U-kovu vyváženého do Sovětského svazu v rámci clearingové dohody, a to z 18 % na 15 %.⁴⁴

Koncem srpna 1949 Sovětský svaz odzkoušel svou první atomovou bombu a jeho požadavky na dovoz U-kovu z Československa měly stoupající tendenci.

38 Tamtéž.

39 NA Praha, fond 100/24, sv. 82, a. j. 1031, fol. 240, Přípis vládního zmocněnce pro horní podnikání O. Pohla z 18. 1. 1950 prezidentovi K. Gottwaldovi.

40 Tamtéž, fond ÚPV – Jáchymov, kart. 7, čís. 1422/58. Tamtéž, fond 100/24, sv. 82, a. j. 1031, fol. 241, Chalupa – clearing (1949).

41 Tamtéž, fond 100/24, sv. 82, a. j. 1031, fol. 240, Přípis vládního zmocněnce pro horní podnikání O. Pohla z 18. 1. 1950 prezidentovi K. Gottwaldovi.

42 Tamtéž.

43 Tamtéž, fond ÚPV – Jáchymov, kart. 7, čís. 1422/58.

44 Tomek: c. d., s. 5.

Tab. č. 4: Vývoj těžby v Jáchymovských dolech v letech 1949–51

	1949	1950	1951
Průzkumem zjištěné zásoby uranu v tunách	450	800	1050 (plán)
Těžba čistého uranu v tunách	134,9	281,36	432**
Investice v miliónech Kčs (ve „staré“ měně)	1400*	891	1375 (plán)

* údaj spojuje investice v letech 1948 a 1949

** Plán na rok 1951 stanovil objem těžby na 360 tun U-kovu. Překročen byl o 146,4 %.

Pramen: NA Praha, fond 100/24, sv. 82, aj. 1031, č. 5645, Zpráva o situaci v Jáchymovských dolech (bez data); tamtéž, fol. 364, Zpráva čís. 60 vládního zmocněnce se zvláštním pověřením pro horní podnikání S. Rady z 22. 1. 1951 prezidentu K. Gottwaldovi.

Význam přikládáný těžbě uranové rudy je patrný ve změnách v organizačním začlenění Jáchymovských dolů. Koncem roku 1951 rozhodl ministerský předseda A. Zápotocký vyčlenit je z resortního ministerstva a podřídit přímo vládě, přesněji řečeno své osobě. Po dohodě se sovětskými členy smíšené komise vznikla 15. ledna 1952 rozhodnutím vlády „Hlavní správa výzkumu při Úřadu předsednictva vlády“, která měla plnit funkci ministerstva pro doly na radioaktivní suroviny. Organizační forma byla převzata ze Sovětského svazu, v němž existovaly obdobné útvary státní správy pro dosud ne plně rozvinutá průmyslová odvětví, resp. pro „činnosti důsledně utajované“. Rodící se budoucí kolos, československý uranový průmysl, náležel k záležitostem označovaným za „přísně tajná“, vláda o změnách v jeho organizačním začlenění proto také rozhodla pouze ústně. Pravděpodobně z důvodů „superutajení“ nepředstavovala Hlavní správa výzkumu samostatnou rozpočtovou organizaci (s to ani ve zvláštní části rozpočtu), přestože reprezentovala orgán státní správy. Náklady na její činnost nesly Jáchymovské doly a byly započítávány do výrobních nákladů⁴⁵

Vzestupná tendence výrobních nákladů ale znepokojovala sovětskou stranu, neboť převýšily světovou cenu uranové rudy. Ve snaze zlevnit její dovoz z Československa vyvolala nová jednání o tvorbě její ceny. Výsledkem byl druhý dodatkový protokol k „uranové dohodě“, který byl podepsán Zápotockým a Lošakovem 18. dubna 1952 a který úpravou vzorce výpočtu zisku Jáchymovských dolů zlevnil vývoz uranové rudy a koncentrátů do Sovětského svazu. „Zisková přírážka“ představující čistý československý zisk byla opět snížena, a to z 15 % na 10 %. Současně byly podstatně redukovány položky započítávané do tzv. svěstojných, tedy výrobních nákladů. Se zpětnou platností od 1. ledna 1952 již do nich nebyly započítávány neprovozní náklady, např. příspěvek na stravování zaměstnanců, amortizace bytového fondu, samozřejmě i náklady na provoz Hlavní správy výzkumu a mzdy jejích zaměstnanců. Stálá československo-sovětská komise byla pověřena vypracováním podrobného seznamu všech neprovozních nákladů, aby mohly být důsledně odečteny z výrobních nákladů, které plně hradila sovětská strana. Další jejich snížení přineslo převedení financování základních hornických prací do investic, což ve svých důsledcích znamenalo, že se na nich československá strana začala podílet sjednanou kvótou, tj. 15 %.⁴⁶ Československá strana se v tomto dodatkovém protokolu dále zavázala osvobodit základní prostředky Jáchymovských dolů od placení daní a dávek.⁴⁷

Ani tato opatření „nezrealizovala“ cenu československého uranu a koncentrátů ve vztahu ke světové ceně. Měnová reforma provedená k 1. červnu 1953 problém ceny českoslo-

45 NA Praha, fond ÚPV – Jáchymov, kart. 1, složka protokol Škopková, čj. 1097a/55, Návrh statutu Hlavní správy výzkumu při Úřadu předsednictva vlády.

46 Tamtéž, kart. 7, čj. 1422/58; srov. Tomek: c.d., s. 5..

47 Tamtéž, kart. 1, složka protokol Rajchlová, Návrh programu jednání smíšené čl. – sovětské komise u I. náměstka předsedy vlády Dolanského.

venského uranu ještě vyostřila. Kurs koruny k rublu totiž stoupl o 28 %. Kdyby byl uplatněn při vývozu uranu do Sovětského svazu, byl by Sovětský svaz nucen vyvést do Československa větší množství zboží kalkulovaného dosud ve světových cenách.⁴⁸ Světová cena uranové rudy se pohybovala v rozmezí 5–10 US dolarů (36–72 korun) za kilogram a koncentráty mezi 20–30 dolary (144–216 korun). Sovětský svaz ale za kilogram československé uranové rudy platil v roce 1953 nové měně 710,40 a za koncentrát dokonce 2296,70⁴⁹ Vzhledem k až neúnosně vysoké cenové disparitě sovětští zástupci ve smíšené československo-sovětské komisi, v níž zasedal vedle Otakara Pohla ing. Ladislav Bub, který nahradil V. Kováře, jenž se v dubnu 1952 zastřelil⁵⁰, hledali novou metodiku výpočtu úhrady československého uranu, která by byla pro Sovětský svaz příznivější. Navrhli, aby dodávky zboží ze Sovětského svazu kompenzující uranovou rudu a koncentráty nebyly kalkulovány ve světových cenách, ale v československých velkoobchodních cenách.

Za uranovou rudu a koncentráty dodával Sovětský svaz Československu podle zvláštního seznamu zboží, které pro ně mělo zásadní význam, např. železnou rudu, surové železo, pšenici, žito, ječmen, kukuřici, motorovou naftu aj. Ve všech případech byla světová cena nižší než československé velkoobchodní ceny. Ba co více, vlastní výrobní náklady tohoto zboží produkovaného v Československu často značně převyšovaly nejen světové, ale i státní velkoobchodní ceny.⁵¹ Sovětský svaz proto vůči Československu vznesl požadavek, aby jím dodávané zboží byly účtovány ve vyšších československých státních velkoobchodních cenách. Československá strana souhlasila, a tak 15. dubna 1954 mohl být podepsán další dodatkový protokol, jehož stěžejní částí byla dohoda o placení československých dodávek uranové rudy a koncentrátů sovětským zbožím účtovaným na základě československých velkoobchodních cen.⁵²

Tab. č. 5: Československý návrh zvláštního seznamu sovětského zboží na rok 1955

Zboží	Státní velkoobchodní cena za jednotku	Cena v paritě za jednotku	Množství v tunách
Železná ruda	81,70	71,64	3 000
Surové železo	490,00	374,40	100
Pšenice	1093,00	594,00	550
Žito	1013,00	504,00	50
Ječmen	634,00	468,00	150
Kukuřice	818,00	520,20	180
Motorová nafta	1200,00	207,70	120
Bavlna	7920,00	7020,00	41

Pramen: NA Praha, fond ÚPV – Jáchymov, kart. 1, složka protokol Škopková, Přípis vládních zmocněnců Pohla a Buba J. Dolanskému z 14. 4. 1955.

Sjednání nové ceny potřeboval Sovětský svaz o to naléhavěji, že po československé straně požadoval další zvýšení dodávek uranové rudy a koncentrátů. Jejich spotřeba v něm stoupala. Paralelně s vojenským výzkumem probíhal výzkum možností civilního využití

48 Tamtéž, Zpráva o jednání ministra zahraničního obchodu Dvořáka v Moskvě 3.–4. 9. 1954.

49 Tomek: c. d., s. 24. Kurs koruny k US dolaru byl stanoven značně nadneseně 7,20: 1. Vencovský, F. a kol. (1999): *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha, Bankovní institut a. s. 1999, s. 396.

50 NA Praha, fond ÚPV – Jáchymov, kart. 1, složka protokol Rajchlová, Návrh programu jednání smíšené čl. – sovětské komise u I. náměstka předsedy vlády Dolanského.

51 Tamtéž, Zpráva o jednání ministra zahraničního obchodu Dvořáka v Moskvě 3.–4. 9. 1954.

52 Tamtéž.

jaderné energie – právě v roce 1954 byla v Obninsku u Moskvy uvedena do provozu první jaderná elektrárna. Ve snaze zajistit si zvýšené objemy dovozu uranové rudy a koncentrátů Sovětský svaz uzavřel s Československem 4. září 1954 dohodu o exploataci ložiska uranové rudy v pohraniční lokalitě Potůčky z území Německé demokratické republiky sovětsko-německou akciovou společností Vizmut. Tato dohoda byla podepsaná u příležitosti obchodně politických jednání v Moskvě ministry zahraničního obchodu, za Československo Richardem Dvořákem a za Sovětský svaz Kabakovem. Těžba ložiska v Potůčkách se odhadovala na 3–5 let a československá strana za ni očekávala sovětské zboží v hodnotě 7–10 miliónů korun ročně v československých velkoobchodních cenách.⁵³

Československo sovětské požadavky na zvýšení těžby uranové rudy plně respektovalo. Svědčí o tom schválení tzv. kontrolních čísel pro Jáchymovské doly na rok 1955 politickým byrem ústředního výboru komunistické strany, které byly v září 1954 vypracovány smíšenou československo-sovětskou komisí.

Tab. č. 6: Vývoj základních výrobních ukazatelů Jáchymovských dolů v letech 1953–1955 (1952=100)

Ukazatel	1953	1954	1955
Základní výroba	142	171	245
Hornické práce	127	136	174
Výrobní náklady	92,8	93,5	82,2

Pramen: NA Praha, fond ÚPV – Jáchymov, kart. 1, složka protokol Škopková, Zpráva k návrhu kontrolních čísel základní výroby a hornických prací Jáchymovských dolů n. p. na rok 1955.

Připravovalo grandiózní rozšíření Jáchymovských dolů, které měly mít do konce roku 1954 celkem 45 000 zaměstnanců, a do roku 1960 dokonce 75 000 zaměstnanců.⁵⁴ Rozpracovalo koncept tzv. hospodářské mobilizace v oboru těžby radioaktivních surovin, která měla být odstartována počátkem roku 1955. Její realizace narážela na četné problémy spojené v prvé řadě s nedostatkem pracovních sil a jejich vysokou fluktuací. Na rok 1955 se počítalo vzhledem k růstu těžebních úkolů s 57 100 zaměstnanců, což ovšem předpokládalo organizovaný nábor 40 000 nových pracovních sil. Vládní zmocněnce například znepokojovala představa, že plán pracovních sil pro první rok této hospodářské mobilizace by mohl být ohrožen amnestií očekávanou u příležitosti desátého výročí osvobození Československa – v Jáchymovských dolech pracovalo na 14 000 vězňů, za jejichž případný úbytek se jen těžko hledala náhrada. Předpokládalo se, že část amnestovaných zůstane pracovat v Jáchymovských dolech, ale za ostatní propuštěné bude zapotřebí získat náhradu v jiných regionech republiky, což znamenalo zajistit pro ně bydlení, tedy rozšířit bytovou výstavbu. V tomto případě ovšem stavební podniky Jáchymovských dolů bylo nutno posílit zhruba o 2000 stavebních dělníků.⁵⁵

Problémem stabilizačních opatření v oblasti pracovních sil se zabývali i sovětsští členové smíšené komise, kteří navrhovali rozvinout jednak velkorysou výstavbu bytových jednotek pro zaměstnance Jáchymovských dolů, jednak jejich osvobození od výkonu vojenské služby. V letech 1955–1957 mělo být podle jejich doporučení postaveno 5000

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Tamtéž, složka protokol Škopková, čj. 1097a/55, Návrh statutu Hlavní správy výzkumu při Úřadu předsednictva vlády.

⁵⁵ Tamtéž, složka protokol Rajchlová, Informace k návrhu vládního usnesení o opatřeních k zajištění pracovních sil pro důležité úkoly v souvislosti s amnestií (1955). Amnestováno bylo jen 2 300 osob. Do 30. 4. 1955 byl v Jáchymovských dolech „doplňen“ stav vězňů na 12 000, „svobodných“ bylo 30 250. Tamtéž, složka protokol Škopková, Přípis L. Buba z 19. 5. 1955 I. náměstkovi předsedy vlády Dolanskému.

bytů, nikoli však z prostředků Jáchymovských dolů a za pomoci sovětského investičního úvěru, nýbrž z prostředků československého státního rozpočtu.⁵⁶ V červnu 1955 československá vláda uvolnila na tuto výstavbu 90 miliónu korun.⁵⁷

Jáchymovské doly národní podnik se v průběhu deseti let rozrostly do takové šíře, že těžba uranové rudy začala být označována za nové odvětví národního hospodářství. Po konzultacích se sovětskými členy smíšené komise byla provedena reorganizace řízení jáchymovských dolů. Hlavní správa výzkumu při úřadu předsednictva vlády byla k 2. listopadu zrušena a nahrazena institucí novou, Ústřední správou výzkumu a těžby radioaktivních surovin, která byla vybavena pravomocemi příslušejícími ministerstvům. Jejím vedením byl pověřen ing. Arnošt Schindler, dosavadní centrální ředitel Jáchymovských dolů, který se současně stal členem smíšené komise, v níž vystřídal L. Buba.⁵⁸

Mezi hlavní úkoly Ústřední správy výzkumu a těžby radioaktivních látek náleželo podle jejího statutu „zabezpečovat maximální rozvoj těžby radioaktivních surovin a rozšiřování surovinové základny soustavným geologickým výzkumem“.⁵⁹ O plnění tohoto úkolu svědčí plánovaná čísla jejích hlavních ukazatelů.

Tab. č. 7: Plán Ústřední správy výzkumu a těžby radioaktivních surovin na léta 1956–1957

	Plán 1956	Návrh kontrolních čísel 1957
Výroba U-kovu v %	100	112,5
Hrubá výroba v miliónech korun	1837	2057
Objem vylomené horniny v tisících m³	3937	4800
Geologický průzkum v miliónech korun	189	288

Pramen: NA Praha, fond ÚPV – Jáchymov, kart. 2, čj. 60 941, Zpráva k návrhu kontrolních čísel pro sestavování plánu Ústřední správy výzkumu a těžby radioaktivních surovin na rok 1957.

Statut Ústřední správy dále zavazoval „pečovat o neustálý růst produktivity práce a snižování vlastních výrobních nákladů“.⁶⁰ Tento bod se ale dostával do rozporu s československými zájmy. V roce 1955 byly výrobní náklady sníženy o 7,1 %, jenže z nich se odvozovala podle mezistátního protokolu z dubna 1954 cena vyvážené uranové rudy, resp. jejích koncentrátů. V rozporu hospodaření Ústřední správy za rok 1955 se proto objevilo konstatování: „V důsledku uvedeného ujednání jde veškerý ekonomický efekt snižování nákladů na produkci JD pouze ve prospěch SSSR. Pouze nadplánové úspory r. 1955, které šly ve prospěch SSSR, činily Kčs 109 mil.“.⁶¹

Na snižování ceny uranové rudy stále silněji tlačili sovětsí zástupci ve smíšené komisi. Nekompromisně odmítali uznat někdejší Gottwaldův výrok, že do výrobních nákladů náleží i řada nákladů účelových, které u jiných národních podniků byly hrazeny ze státního rozpočtu (dotace na závodní stravování, ztráty bytového hospodářství aj.).

56 Tamtéž, složka protokol Rajchlová, Návrh programu jednání smíšené čl. – sovětské komise u I. náměstka předsedy vlády Dolanského.

57 Tamtéž, kart. 2, čj. 994/56, Ekonomické zhodnocení hospodaření Ústřední správy výzkumu a těžby radioaktivních surovin Jáchymovských dolů v roce 1955.

58 Tamtéž, složka protokol Týřová, Návrh předsednictva vlády z 2. 11. 1955 na vytvoření Ústřední správy výzkumu a těžby radioaktivních surovin.

59 Tamtéž, kart. 2, čj. 938/56, Usnesení vlády o schválení statutu Ústřední správy výzkumu a těžby radioaktivních látek.

60 Tamtéž.

61 Tamtéž, čj. 994/56, Ekonomické zhodnocení hospodaření Ústřední správy výzkumu a těžby radioaktivních surovin Jáchymovských dolů n. p. v roce 1955.

Ustoupení jejich tlaku znamenalo podle A. Schindlera ztrátu ve výši 60 miliónů korun.⁶² Další ztráty pro Československo přinášel systém vyúčtování dodávek uranové rudy do Sovětského svazu. Dodávky sovětského zboží byly ale trvale ve skluzu. Jak konstatovala jedna z expertních zpráv, tak „vzniká naše aktivum na zvláštním účtě, takže úvěrujeme Sovětský svaz bezúročně, zatím co na clearingovém účtu, který je úročen, máme pasivum“.⁶³ Otázkou efektivnosti těžby uranových rud se začalo zabývat politické byro ústředního výboru komunistické strany, zvláště pak problematikou tvorby cen a perspektivností těžby.⁶⁴ Dospívalo se k názoru, že v průběhu dvou až tří let skončí těžba v Horním Slavkově a Jáchymově, a že těžiště těžby na nejbližších deset let se přesune do Příbrami.⁶⁵ Počítalo s dalším rozvojem těžby, ale ve druhé polovině 50. let začínala poptávka po uranu na světových trzích stagnovat a jeho cena klesat. Nebylo ho ve velkých množstvích zapotřebí. Jaderná energetika byla v počátcích a prosté zvyšování potenciálu jaderných hlavice postrádalo strategický význam. Pro Sovětský svaz představovaly nákupy uranové rudy a koncentrátů z Československa nemalou hospodářskou zátěž, a proto vyvolal jednání o změně její úhrady.

Dne 19. března 1958 se k ministru zahraničního obchodu R. Dvořákovi dostavil obchodní přídělnec sovětského velvyslanectví v Praze M. M. Gusjev. Sděлил mu, že přes snižování výrobních nákladů je československá uranová ruda stále vysoko nad zahraničními cenami. Spojené státy či Velká Británie prý nakupují kilogram uranové rudy za 45–60 rublů, v chemickém koncentrátu pak za 100–120 rublů, zatímco československá ruda stojí 130 rublů a koncentrát 334 rublů. Tento poměr vedl Sovětská svaz k návrhu dohodnout se na pevných cenách odvozených z cen světových. Jeho představa byla 60 rublů za kilogram uranové rudy a 120 rublů za stejné množství koncentrátu. Na tomto základě navrhoval uzavření dohody o odběru uranové rudy na léta 1958–1962 s případnou přechodnou fází. Dále vyslovil názor, že by Československo mělo převzít plné financování geologického průzkumu, rokem 1958 zamýšlel zastavit poskytování investiční půjčky na výstavbu Ústřední správy výzkumu a těžby radioaktivních surovin. Přijetí těchto podmínek by Československu přineslo v letech 1958–1965 ztrátu ve výši 1838 miliónů korun v paritě.⁶⁶

O několik měsíců později, v září 1958, odletěla do Moskvy delegace v čele s předsedou Státního úřadu plánovacího Otakarem Šimůnkem a ministrem zahraničního obchodu Richardem Dvořákem, aby prosadila v sovětském návrhu pro Československo příznivé změny. Předně chtěla zachovat výpočet ceny z výrobních nákladů a náklady na geologický průzkum navrhovala zahrnout do pevné ceny. Proti zastavení investiční půjčky nemělo námitek, ale až do roku 1961 vzhledem k tomu, že se s ní již počítalo ve schválených plánech rozvoje národního hospodářství na léta 1959–1960.⁶⁷ Po dalších kolech „upřesňovacích“ jednání se 27. března 1959 dospělo k podepsání dalšího mezistátního protokolu. Sovětský svaz v něm vyslovil souhlas s odběrem radioaktivních surovin do roku 1970. Československo zase přistoupilo na stanovení pevných cen, které budou stanoveny v letech 1959–1961 pro každý rok zvlášť, potom by byly neměnné. Financování geologického průzkumu měl až do roku 1960 zajišťovat Sovětský svaz,

62 Tamtéž, čj. 1059/56, Přípis A. Schindlera z 11. 8. 1956 A. Mrázkoví, vedoucímu sekretariátu I. náměstka předsedy vlády J. Dolanského.

63 Tamtéž, kart. 4, čj. 1252/57, Efektivnost těžby a zpracovávání uranových rud v ČSR pro národní hospodářství.

64 Tamtéž, kart. 6, čj. 1370/57, Informace pro A. Mrázka z 8. 1. 1958.

65 Tamtéž, kart. 7, čj. 1441/58, Zpráva o úpravě zvláštní části 2. pětiletého plánu rozvoje národního hospodářství ČSR v letech 1959 a 1960 – výzkum a těžba radioaktivních surovin.

66 Tamtéž, čj. 1422/58; tamtéž, kart. 8, čj. 1474/59, Zpráva pro politické byro ÚV KSČ o výsledku jednání československé vládní delegace v Moskvě ve dnech 4.–6. 9. 1958.

67 Tamtéž.

v následných letech se měl o ně dělit s Československem rovným dílem (na každou stranu připadlo 230 miliónů korun). Investiční půjčka měla být zastavena na konci roku 1960 a poté umořována pravidelnými ročními splátkami přibližně ve výši 50 miliónů korun ročně. Posledním článkem se Sovětský svaz vyvázal z 85 % podílu na ztrátách z likvidace nepotřebných důlních děl.⁶⁸

Podepsaný protokol z března 1959 zřetelně signalizoval ochabnutí zájmu Sovětského svazu o československý uran. Ostatně v roce 1959 jak Americká atomová komise, tak vzápětí Sovětský svaz vydaly prohlášení, že napříště již nebudou kupovat uranovou rudu pro vojenské účely.⁶⁹ Tímto vývojem bylo Československo nemálo zaskočeno. S příjmy plynoucími z odběru uranové rudy a derivátů počítalo ve druhém pětiletém plánu i ve zpracovaném dlouhodobém plánu do roku 1970. V roce 1957 se vývoz uranové rudy a koncentrátů podílel na celkovém československém vývozu do Sovětského svazu z 32,6 %. Jejich hodnota plně hradila celkový československý dovoz pšenice, žita a hliníku, ze 75 % dovoz železné rudy a ropy a z 50 % celkový dovoz kukuřice. Změna podmínek vývozu uranové rudy a koncentrátů, byť byla proti původním sovětským představám umírněnější, hluboce zasáhla československou ekonomiku a zmnožila hospodářské těžkosti, pro něž se Československo počátkem 60. let dostalo až na práh hospodářské krize.

Vývoz československého uranu do Sovětského svazu v letech 1946–1959

Drahomír Jančík

Abstrakt

Studie se zabývá zrodem československého uranového průmyslu a jeho rozmachem v 50. letech 20. století. Pozornost věnuje vývoji Jáchymovských dolů a činnosti čtyřčlenné stálé československo-sovětské komise, která v nich zajišťovala sovětský vliv. Zvláštní pozornost věnuje participaci československé a sovětské strany na financování provozu Jáchymovských dolů a konstruování ceny uranové rudy a jejích koncentrátů vyvážených do Sovětského svazu jakožto monopolního odběratele na základě mezistátní dohody z listopadu 1945. Do konce 40. let byla světová cena uranové rudy podstatně vyšší než za jakou ji Československo do Sovětského svazu vyváželo. Poté se však poměr začal měnit a Sovětský svaz platil za československou uranovou rudu ceny přesahující ceny světové. Činil tak proto, že ve srovnání se Spojenými státy byly zásoby uranové rudy v oblasti jeho mocenského vlivu relativně chudé. Snažil se však své závazky (např. financování geologického průzkumu, poskytnutí investiční půjčky) postupně snižovat. Pro československou ekonomiku byl vývoz produkce uranového průmyslu do Sovětského svazu mimořádně výhodný – koncem 50. let představoval 32,6 % hodnotového objemu vývozu do Sovětského svazu, který byl kompenzován dovozem pro ni důležitých komodit – železa, nafty, masa a zejména obilovin. Ukazuje se, že ochabnutí sovětského zájmu na těžbě uranové rudy právě na konci 50. let přispělo k prohloubení československých hospodářských potíží a narušilo jeho centrální plánování. To kalkulovalo s růstem příjmů účelově a neuváženě vybudovaného uranového průmyslu, jehož provozní náklady

68 NA Praha, fond Ministerstvo financí 1959, Uran. Rozbor hospodaření ÚSVaTRS za I. pololetí 1959, Informace pro náměstka Dvořáka z 11. 5. 1959.

69 Tomek: c. d., s. 6.

vzhledem ke stále složitějším geologickým podmínkám a chudosti rud trvale rostly a postupně se staly zátěží československé ekonomiky.

Klíčová slova: hospodářské dějiny; československý průmysl od 1945; uranový průmysl.

Export of the Czechoslovak Uranium Ore to the Soviet Union in 1946–1959

Abstract

The study is devoted to the genesis of the Czechoslovak uranium ore industry and its boom in the 1950s. Attention is given to history of the Jáchymov mines and activities of the permanent Czechoslovak-Soviet commission consisting of four members and being charged to safeguard the Soviet influence. It gives an account of participation of the Czechoslovak and Soviet sides in financing the operation of the Jáchymov mines and in costing the uranium ore and its extracts being exported to the Soviet Union as a monopolistic consumer on the basis of the international agreement from November 1945. Until the end of the 1940s the world price of the uranium ore was basically higher than price of the ore exported by Czechoslovakia to Soviet Union. Afterwards the relation underwent a change and the Soviet Union began to pay for Czechoslovak uranium ore more than the world market prices. The reason for this attitude was that in comparison with the United States of America the stock of the uranium ore within the confines of its sphere of influence was relatively scarce. But the fact was that the Soviet Union tried to minimize gradually the extent of its engagements (i.e. financing of geological research, granting investment loan). The export of production of its uranium ore industry to the Soviet Union was particularly advantageous to the economics of Czechoslovakia – it represented by the end of the 1950s 32,6% of the value bulk of export to the Soviet Union, which was compensated by the import of important commodities – iron, oil, meat and especially cereals. It appears that the slackness of the Soviet interest in the output of the uranium ore just at the end of the 1950s contributed to deepen the difficulties of the Czechoslovak economics and dislocated its central plan. The plan calculated with a growth of income of the uranium ore industry which was built up impetuously. Its working costs grew steadily due to gradually more complicated geological conditions and poor content of the ore. The working costs were to become step by step a burden to the Czechoslovak economics.

Key words: economic history; Czechoslovak industry from 1945; uranium ore industry.